

บทที่ 2 ประวัติความเป็นมาของบัว

อุบลชาติ และปทุมชาติ ก็เป็นชื่อเรียกของบัวเช่นกัน แต่เป็นชื่อเรียกคำกลาง ๆ ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีสันสกฤต “อุบลชาติ” แปลงมาจากคำว่า อุบล หรือ อุดฺฺพล ในภาษาบาลีสันสกฤต หมายถึง บัวกีนสาย บัวก้านอ่อน บัวผัน บัวเฟื่อน บัวขาบ ที่นักพฤกษศาสตร์จัดอยู่ในวงศ์ (Family) เดียวกัน คือ Nymphaeaceae ชื่อสามัญในภาษาอังกฤษคือ Waterlily

ส่วน “ปทุมชาติ” นั้น แปลงมาจากคำว่า ปทุม หรือ ปทุม ในภาษาบาลีสันสกฤต หมายถึง บัวหลวง หรือ บัวก้านแข็ง

ในปี พ.ศ. 2474 ปราชญ์ทางวรรณคดีท่านหนึ่งคือ พระธรรมนิเทศทวยหาญ (นามเดิม อยู่อุดมศิลป์ เปรียญ 9 ประโยค) ได้ตีความหมายในภาษาบาลีสันสกฤตเพื่อชี้แจงเรื่องบัวเบญจพรรณและได้ให้ข้อคิดเห็นไว้ว่า บัวหลวงหรือบัวก้านแข็ง ปทุมชาติและบัวก้านอ่อนหรืออุบลชาติ ควรจะแยกกันเป็นสองวงศ์ คือ วงศ์บัวก้านแข็ง-บัวหลวงและวงศ์บัวก้านอ่อน-บัวผัน บัวสาย แต่เนื่องจากท่านเป็นปราชญ์ทางวรรณคดี นักวิทยาศาสตร์ นักพฤกษศาสตร์ในสมัยนั้น จึงไม่ให้ความสำคัญในเรื่องนี้

ที่นำเรื่องนี้มาบรรยายให้ทราบเพราะต้องการเชิดชูเกียรติคนไทยที่ได้เห็นและวิเคราะห์เรื่องนี้ได้ก่อนชาวต่างประเทศ เพราะอีก 62 ปีต่อมา นักพฤกษศาสตร์ชาวต่างประเทศได้พิมพ์บทความเสนอให้แยกปทุมชาติและอุบลชาติเป็นสองวงศ์ คือ ปทุมชาติ วงศ์ Nelumbonaceae บัวก้านแข็งและอุบลชาติ วงศ์ Nymphaeaceae บัวก้านอ่อน ดังเช่นที่พระธรรมนิเทศฯ ได้ให้ข้อคิดไว้เมื่อ 62 ปีก่อน และปัจจุบันนักพฤกษศาสตร์ พันธุศาสตร์ สมัยใหม่ก็ยอมรับและใช้ประโยชน์ในทางวิชาการแล้ว

สำหรับผู้เรียบเรียงเห็นด้วยกับบทความนี้ เนื่องจากปทุมชาติและอุบลชาติมีลักษณะเฉพาะที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ไม่ควรรวมอยู่ในวงศ์เดียวกัน ฉะนั้น ในหนังสือชุดนี้จึงยึดถือการแบ่งลักษณะอนุกรมวิธานตามข้อมูลล่าสุดนี้เป็นหลัก

1. ประวัติของบัวในต่างประเทศ และการปลูกเป็นบัวประดับ

ในสมัยโบราณ ชาวอียิปต์ใช้บัวสายหรืออุบลชาติเป็นไม้ดอกไม้ประดับบูชาพระเจ้า มีผู้พบอุบลชาติแห่งในสุสานของชาวอียิปต์ที่มีอายุมากกว่า 3,000 ปี โดยรู้จักในนามของ “Sacred Lotus of the Nile” และมีผู้เข้าใจผิดคิดว่าเป็นบัวหลวงอยู่เป็นเวลานาน จึงเรียก “Lotus” ซึ่งเป็น

ชื่อสามัญของบัวหลวง ต่อมานักพฤกษศาสตร์สามารถจำแนกได้ภายหลังว่า เป็นอุบลชาติพันธุ์ ดอกสีขาวที่บางกลางคืนหรือบัวสาย จึงให้ชื่อทางพฤกษศาสตร์ ใหม่ว่า *Nymphaea lotus* Linn. เพื่อให้เชื่อมกับความเข้าใจผิดที่เรียกว่าเป็นบัวหลวง

เชื่อว่าบัวได้แพร่เข้ามาในอียิปต์พร้อมกับชาวเปอร์เซียที่รุกรานอียิปต์ประมาณ 708 ปีก่อนคริสตกาล และแพร่พันธุ์ในแม่น้ำไนล์ ซึ่งชาวอียิปต์นับถือดุจเทพเจ้า ดังนั้นบัวที่เจริญงอกงามริมฝั่งมีกระแสน้ำไหลชะล้างให้สะอาดตลอดเวลาจึงเป็นเครื่องหมายของความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังถือเป็นสัญลักษณ์ของเทพผู้ครองฟ้า คือเทพเอมอนรา หรือ เทพฮา

สำหรับในประเทศอินเดียและศรีลังกายกย่องให้ดอกบัวหลวงเป็นดอกไม้ประจำชาติ และนำมาเป็นฐานรองรับรูปเคารพต่าง ๆ หรือเป็นรูปสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์โดยทำเป็นลวดลายรูปภาชนะหม้อน้ำที่บรรจุบัวทั้งก้านและใบ ในประเทศจีนจะเรียกดอกบัวว่า “เหลียนฮวา” หรือ “เหอฮวา” หมายถึง การปรองดองรวมกัน และความต่อเนื่องไม่จบสิ้น และเป็นสัญลักษณ์ในการอวยพรต่าง ๆ มากมาย ๒๕ ประเทศญี่ปุ่นและอีกหลาย ๆ ประเทศในเอเชียเปรียบเทียบบัวเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์เพราะเป็นพืชที่ถือกำเนิดจากโคลนตม แต่ก็สามารถส่งก้านใบ และดอกเบ่งบานเหนือน้ำได้ อย่างสะอาดและสวยงามสดดงาม ประเทศที่มีการนับถือศาสนาพุทธ ในตำนานพระพุทธศาสนาและพุทธประวัติที่เชื่อกันว่าในวันที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสูติกาล มีดอกบัวหลวงหรือปทุมชาติมารองรับขณะที่พระพุทธองค์ทรงดำเนิน นอกจากนี้คำสอนในศาสนาเปรียบเทียบประเภทของมนุษย์ในการเรียนรู้เป็นบัว 4 แบบ จึงมีศิลปวัตถุและภาพเขียนในศาสนาพุทธที่เกี่ยวข้องกับดอกบัวมากมาย

ประวัติการปลูกบัวเป็นไม้ดอก-ประดับระดับโลก คงไม่มีเรื่องไหนเก่าเกินก่อนพุทธกาล ประมาณ 73 ปี ที่อ้างเช่นนี้เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา ซึ่งเป็นปี 0 ของพุทธศักราช เมื่อนับย้อนหลังไปถึงสมัยที่พระองค์ทรงพระเยาว์ ช่วงที่สมเด็จพระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาของพระองค์ทรงปลูกบัวประดับในพระราชวัง เพื่อให้เป็นที่สวยงาม มัดพระทัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งยังเป็นเจ้าสิทธิ์ดตะ และมีพระชนมายุเพียง 7 พรรษา ให้มีพระราชหฤทัยฝักใฝ่ในทางโลก ให้เป็นองค์จักรพรรดิ กัมมิให้พระพุทธเจ้า ไปข้องแวะทางพระพุทธศาสนาตามที่โหราทำนาย แต่ไม่สำเร็จตามที่สมเด็จพระมหลวงพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือพุทธประวัติ ดังนี้

“เมื่อสิทธัตถะกุมารเจริญวัยขึ้นโดยลำดับมีพระชนมายุได้ 7 ปี พระราชบิดาตรัสให้ชุดสระโบกขรณีในพระราชนิเวศน์ 3 สระ ปลูกอุบลบัวขาบ สระหนึ่ง ปลูกปทุมบัวหลวงสระหนึ่ง ปลูกปทุมทริกบัวขาวสระหนึ่ง และแต่งตั้งให้เป็นที่เล่นสำราญพระราชหฤทัยของพระราชโอรส...”

ถ้าเขียนเป็นภาษาหนังสือปัจจุบัน จะสรุปได้ว่า มีการปลูกบัวประดับคือ บัวผัน สีฟ้า-ม่วง (อุบลบัวขาว) บัวหลวง สีแดง-ชมพู (ปทุมบัวหลวง) และบัวหลวงสีขาว (ปทุมทริกบัวขาว) เป็นบัวประดับมาแล้วก่อนปี พ.ศ. 2547 ที่พิมพ์หนังสือเล่มนี้ คือ $2547 + (80 - 7)$ เท่ากับ $2547 + 73$ รวมได้ 2620 ปี

2. ประวัติของบัวในประเทศไทย และการปลูกเป็นบัวประดับ

อาจารย์ฤทธิรัตน์ กายราศ ได้บรรยายไว้ในหนังสือ “บัว องค์ประกอบประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมไทย” ว่า มีหลักฐานกล่าวถึงบัวเป็นลายลักษณ์อักษรในหลักศิลาจารี ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช 1897 มีถ้อยคำจารึกว่า “ในรามอาวาสนั้นขุดตระพัง...บัวหลายพรรณเป็นบุษบาได้ขาด...” ย่อมแสดงว่ามีการปลูกบัวเป็นไม้ดอกและประดับในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว หากแต่มิได้กล่าวว่าเป็นบัวชนิดใด

ประวัติที่เกี่ยวข้องกับภาพพจน์ทางนิเวศวิทยาและการใช้ประโยชน์เป็นไม้ประดับ ส่วนใหญ่จะได้จากวรรณคดีไทยโบราณ ซึ่งถ้าศึกษาย้อนหลังถึงปีที่มีผู้ประพันธ์ไว้ จะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีอุบลชาติและปทุมชาติที่รู้จักกันเป็นไม้ “พื้นเมือง” ตั้งแต่ถึง 9 พันธุ์ เช่น ในบทพระนิพนธ์เรื่องอุบลชาติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเผยแพร่ครั้งแรกประมาณปี พ.ศ.2330 หรือ ปี ค.ศ. 1787 ก่อนฝรั่งต่างชาติพบและเขียนประวัติอุบลชาติในเอเชียหลายสิบปี พระองค์ได้ทรงนิพนธ์และอ้างถึงอุบลชาติถึง 7 พันธุ์ และปทุมชาติ 2 พันธุ์ ในกลอนทรงนิพนธ์เพียงช่วงเดียว

ซึ่งถ้าจะเรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว ก็คงมีความหมายว่า “ประกอบด้วยดอกบัวหลวง (ปทุมมาลย์) ชูช้อบานมีทั้งดอกสีแดง ขาว และดอกตูมสีเขียว มีบัวขาวที่ดอกสีครามอมม่วง ขึ้นซ้อนแซมอยู่กับบัวหลวงดอกสีแดงและดอกสีขาว ซึ่งออกฝักบ้าง ออกดอกตูมบ้าง ดอกเพิ่มเริ่มบางบ้าง และยังมีอุบลชาติพันธุ์ จงกลนี้ (จงกล) ขึ้นติดกับกอบัวเผื่อน บัวผัน มีบัวสายดอกขาว (สัตตบุษย์) และดอกสีแดง (สัตตบรรณ) รวมด้วยกันทั้งหมด....”

เมื่อศึกษาบทพระนิพนธ์และนิพนธ์ร้อยกรองของราชวงศ์และท่านผู้ใหญ่สมัยก่อน ๆ ที่เกี่ยวกับอุบลชาติ นำมาประกอบกับความรู้ที่นักพฤกษศาสตร์ ได้ศึกษาและรวบรวมถึงเวลานี้ ทำให้ผู้เรียบเรียงเชื่อว่า มีอุบลชาติรวมถึง 7 พันธุ์ ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทยที่เรียกชื่อสามัญปัจจุบันคือ 1. บัวเผื่อน 2. บัวผัน 3. บัวขาว (บัวนิล) 4. บัวสาย (ลินจง) 5. บัวแดง (สัตตบรรณ) 6. บัวขาว (สัตตบุษย์ หรือเศวตอุบล) สามพันธุ์แรกเป็นพวกที่ดอกบานกลางวัน สามพันธุ์หลังดอก

บานกลางคืน พันธุ์ที่ 7 ที่เพิ่มขึ้นมากที่สุดคือ บัวชนิดที่จัดว่ามีกลีบ บดอกที่ซ้อนกันมากที่สุด (ผู้เรียบเรียงไม่เคยนับได้ครบเสียที) และที่สำคัญที่สุด บัวชนิดนี้มีแต่ในประเทศไทยเพียงแห่งเดียวในโลกคือบัวที่ชื่อ “จงกลนี” และเมื่อรวมปทุมชาติหรือบัวหลวงจากบทพระนิพนธ์ร้อยกรองที่ว่า

“ประกอบสรรพโกสุมปทุมมาลย์ ชูกำนบานมกาเกษตร แดงขาวดอกเขี้ยวอรชร...” ซึ่งบัวดอกแดง ดอกขาว และดอกสีเขี้ยว (ดอกตูม) ที่กล่าวก็คือ บัวหลวงอีก 2 พันธุ์ เมื่อรวมกับอุบลชาติ 7 พันธุ์ที่กล่าวข้างต้น ประเทศไทยมีบัวพื้นเมืองอุบลชาติและปทุมชาติรวมกันถึง 9 พันธุ์

จะเห็นว่าไม่ว่าที่เราเรียกกันทั่วไปว่า “บัว” นี้มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานทั้งในต่างประเทศและประเทศไทยของเรา โดยมีความหมายอันเป็นมงคลและความบริสุทธิ์ จึงเป็นที่นิยมนำมาใช้เพื่อการสักการบูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพและใช้ประโยชน์เป็นบัวประดับด้วย

บัวประดับในประเทศไทย

บัวประดับที่คนไทยรู้จักปลูกและเรียกหากันติดปากว่า “บัว” ในเวลานี้มาจากพืชสามสกุล (Genus) คือ สกุล “ปทุมชาติ” (Nelumbo) สกุล “อุบลชาติ” (Nymphaea) ที่เราๆ ท่านๆ ระดับรากหญ้า เรียกหาตามภาษาชาวบ้านว่า ปทุมชาติ คือ บัวหลวง (Lotus) และอุบลชาติ คือ บัวฝรั่ง บัวผัน-เผื่อน และบัวกินสาย และสกุลสุดท้ายคือบัวกระดัง ซึ่งเป็นบัวสกุลวิคตอเรีย (Victoria) แยกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ดังนี้

1. ปทุมชาติ ชื่อสามัญ ภาษาสากลคือ Lotus มี 2 กลุ่มย่อย คือ

1.1 บัวหลวง ชีกโลกตะวันออก

มีถิ่นกำเนิดในทวีปเอเชีย ให้ ดอกสีขาวและสีชมพู-แดง นักพฤกษศาสตร์ให้ชื่อ

วิทยาศาสตร์ว่า *Nelumbo nucifera* Gaertn

1.2 บัวหลวงชีกโลกตะวันตก

มีถิ่นกำเนิดในทวีปอเมริกาเหนือ ให้ดอกสีเหลือง นักพฤกษศาสตร์ให้ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า

Nelumbo lutea Pers. ให้ดอกเฉพาะทางชีกโลกตะวันตก ปลูกในประเทศไทยได้ แต่ไม่ให้ออก ปัจจุบันมีนักวิชาการไทยพยายามใช้ความรู้และวิธีการปลูกเพื่อให้ได้ดอกอยู่

2. อุบลชาติ ชื่อสามัญ ภาษาสากลคือ Waterlily มี 2 กลุ่มย่อย คือ

2.1 บัวฝรั่งหรืออุบลชาติยืนต้น

มีถิ่นกำเนิดในเขตอบอุ่นและเขตนานในยุโรปและอเมริกา ที่ใช้คำ “ยืนต้น” ให้แก่บัวกลุ่มนี้เพราะทนความหนาวเย็นและสภาพที่ผิวน้ำแข็งตัวในฤดูหนาวตามธรรมชาติได้ ภาษาศาสกที่ไปถึงกลุ่มย่อยกลุ่มนี้จึงให้ชื่อว่า “Hardy Waterlily”

2.2 บัวผัน-เฟื่อนและบัวสายหรืออุบลชาติล้มลุก

มีชื่อสากลว่า “Tropical Waterlily” เพราะเป็นบัวที่มีถิ่นกำเนิดในเขตร้อน และที่ให้ชื่ออุบลชาติล้มลุก เพราะเมื่อนำไปปลูกในเขตนานที่เดียวกันกับอุบลชาติยืนต้น อุบลชาติล้มลุกนี้จะตายเพราะสู้อากาศหนาว-น้ำแข็งตัวในฤดูหนาวไม่ได้ แบ่งเป็นอีก 2 กลุ่มย่อย คือ

2.2.1 อุบลชาติล้มลุกบานกลางวัน

คือบัวผัน (ดอกใหญ่) บัวเฟื่อน (ดอกเล็ก) ที่ภาษาศาสกเรียกว่า Tropical Day Blooming Waterlily ซึ่งยังมีบัวที่นักพฤกษศาสตร์ยังไม่ตกลงกันว่าควรจะเป็นอะไร จึงขอใช้เรียกว่า สกุลย่อยอยู่ในกลุ่มอุบลชาติล้มลุกบาน กลางวัน ในหนังสือเล่มนี้ไปก่อน บัวที่ปลูกเป็นไม้ดอก-ประดับในประเทศไทยปัจจุบัน คือ

1. **จงกลนี** บัวผันเมืองไทย มีแห่งเดียวในโลก
2. **บัวนางกวัก** (Indian Goddess Waterlily) ต้นพันธุ์เข้าใจว่ามาจากอินเดีย มาพัฒนาสายพันธุ์เพิ่มอีก 5 – 6 สี ในประเทศไทย
3. **บัวยักษ์ออสเตรเลีย** (Australian Giant Waterlily) ต้นกำเนิดจากทวีปออสเตรเลีย พัฒนาสายพันธุ์เพิ่มเติมที่ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาอีกหลายสายพันธุ์

2.2.2 อุบลชาติล้มลุกบานกลางคืน

คือบัวกินสายที่บ้านกลางคืน ที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า บัวสาย ภาษาศาสกเรียกว่า Tropical Night Blooming Waterlily

3. บัวกระดังหรือบัววิคตอเรีย

มีถิ่นกำเนิดในทวีปอเมริกาใต้ คนยุโรปไปพบ นำไปปลูกที่ประเทศอังกฤษจนได้ดอก ในสมัยที่พระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งประเทศอังกฤษครองราชย์อยู่ จึงนำชื่อของพระองค์มาเป็นชื่อ สกุลของยัวนชนิดนี้ เป็นการเทิดพระเกียรติของพระราชินีอังกฤษด้วย

พันธุ์แท้พื้นเมืองของบัววิคตอเรียนี้มี 2 ชนิด คือ ชนิดที่เกิดในเขตร้อน นักพฤกษศาสตร์ให้ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Victoria amazonica* Sowerby. หรือ *Victoria regia* Lindl. พระยาปฏิพัทธ์ภูบาลเป็นผู้ส่งเมล็ดพันธุ์บัวพันธุ์นี้มาจากประเทศอังกฤษ ประมาณปี พ.ศ.2440 จำนวน

100 เมล็ด งอกเป็นต้นเมล็ดเดี่ยว ต้นเดี่ยว และเข้าใจว่าคงเป็นต้นกำเนิดของบัวกระดังง์ในประเทศไทยมาถึงปัจจุบัน

มีอีกชนิดหนึ่งมีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Victoria cruziana* Gibigny. พบในประเทศไลบีเรีย ที่อยู่ทางใต้ของกลุ่มน้ำเมซอนที่มีอากาศหนาวเย็นกว่าจึงได้มีผู้นำไปปลูกและผสมพันธุ์กับ *N. amazonica* ที่สหรัฐอเมริกา จะให้พันธุ์ลูกผสม ตั้งชื่อว่า บัวกระดังง์ลูกผสมดองวู้ด *Victoria Longwood hybrid*. ทั้งสองพันธุ์หลังนี้ยังไม่มีการนำมาปลูกในประเทศไทย

บัวในดินแดนประเทศไทย

บัว เป็นพืชพันธุ์ไม้น้ำชนิดหนึ่ง กำเนิดจากเมล็ดเจริญเติบโตด้วยไหล และหน่อซึ่งฝังอยู่ในโคลนตม แดกก้านชูใบ ชูดอก เป็นเลิศแห่งความงามทั้งรูปทรง สีกลิ่น ตลอดจนกลิ่นหอม ละมุนละไม จึงได้รับการขนานนามว่าเป็นราชินีแห่งไม้น้ำ

ตามหลักพฤกษศาสตร์ บัวจัดว่าเป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี แพร่ขยายพันธุ์ได้รวดเร็ว สามารถเจริญเติบโตได้ดีในแอ่งน้ำจืดที่มีท่อน้ำเป็นดินเลนไม่ลึกนัก ทั้งในภูมิภาคภาคเขตร้อนและเขตกึ่งร้อน เป็นไม้ดอกไม้ประดับที่ได้รับความนิยมไปทั่วภูมิภาคของโลก ปัจจุบันมีบัวชนิดต่าง ๆ ถึง 500 สายพันธุ์เป็นอย่างน้อย

หลักฐานเกี่ยวกับบัวในประเทศไทย

บัวเป็นพันธุ์ไม้น้ำที่สามารถเจริญเติบโตแพร่ขยายพันธุ์ได้ดี ซึ่งแต่ละแห่งต่างก็ให้ความสำคัญแก่บัวในลักษณะที่แตกต่างกันไป ประเทศไทยในภูมิภาคแถบเอเชียจะมีตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับเกือบทุกประเทศ ถิ่นประเทศไทยก็น่าจะมีบัวกำเนิดเป็นพืชพันธุ์พื้นเมืองด้วยเช่นกัน ได้มีหลักฐานกล่าวถึงบัวเป็นลายลักษณ์อักษรในหลักศิลาจารึก ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศักราช 1897 มีถ้อยคำจารึกว่า “ในรามอาวาสนั้นชุดตระพัง...บัวหลายพรรณเป็นบูชาบให้ขาด...” ย่อมแสดงว่ามีการนิยมปลูกบัวเพื่อเป็นไม้ดอกไม้ประดับ และเป็นดอกไม้สำหรับบูชาพระ ะศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว หากแต่มิได้กล่าวในรายละเอียดว่าเป็นบัวชนิดใดจากวรรณกรรมสมัยสุโขทัย เรื่องไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาพระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 ได้พรรณนาความงามของฉัททันตสระในป่าหิมพานต์ ชมพูทวีปว่า

ในกลางฉัททันตสระนั้นมีน้ำใสงาม บมีรู้เศร้าแลมีรู้แห่งด้วยปริมณฑลรอบได้ 600,000 วา แลถัดน้ำนั้นมานอกนั้นก็มีป่าผักตบเป็นอยู่เวียนรอบคอบหนาได้ 800,000 วา ถัดป่าผักตบนั้นมาชั้นนอกมีป่านิลบล และมีดอกอันงามอยู่รอบสระนั้นได้ 8,000 วา ถัดป่านิลบลมาชั้นนอกมีดอกรัตตบุลเป็นอยู่รอบ โดยกว้างได้ 8,000 วา ถัดรัตตบุลชั้นนอกมีป่าดอกเสตบุล ออกมานอกมีป่าดอกจงกลนีเป็นอยู่รอบ โดยกว้างได้ 8,000 วา ถัดป่าจงกลนีออกมามีป่าดอกบัวแดงเป็นอยู่รอบ โดยกว้าง 8,000 วา ถัดบัวแดงออกมามีดอกบัวขาวอยู่รอบโดยกว้าง 8,000 วา ถัดป่าบัวขาวออกมานอกมีดอกกมุทเป็นอยู่รอบ กว้างได้ 8,000 วา แลดอกบัว 7 สิ่งนั้น จัดกันอยู่ชิดอันสด ดอกผักตบเป็นหมุ่นงามนัก ถัดดอกบัว 7 สิ่งนั้น มานอกมีดอกผักตบเป็นอยู่รอบโดยโสด โดยหนา โดยกว้างได้ 8,000 วา ถัดป่าผักตบมานอกแถบของฝั่งน้ำเพียงท้องช้าง น้ำนั้นใสงาม บมีเหม็น

ฉันทันตสระน่าจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงสภาพแหล่งน้ำในเมืองสุโขทัย ซึ่งมีกล่าวไว้ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (หลักที่ 1) ว่า “เบื้องตะวันออก เมืองสุโขทัยนี้...มีทะเลหลวง” ซึ่งหมายถึงที่มีน้ำขังเป็นบริเวณกว้างใหญ่ คงจะอุดมด้วยพืชพันธุ์ไม้น้ำต่าง ๆ อาทิเช่น บัวตะ กวน (ผักบุ้ง) พังพวย (พังพวยน้ำ) ผักตบ ซึ่งช่วยให้ น้ำใสสะอาดสนิท ทั้งเป็นแหล่งพักอาศัยและเพาะพันธุ์ของเหล่าสัตว์น้ำ แต่เนื่องจากชื่อของบัวที่ปรากฏอยู่ในคำประพันธ์นั้นบางอย่างมีอยู่ในอรรถกถาภาษาบาลีอื่นเป็นภาษาซึ่งเผยแพร่มาถึงเมืองสุโขทัยพร้อมกับพระพุทธศาสนา จึงยังมีอาจกล่าวสรุปได้ว่า “บัวดอก 7 สิ่ง” นั้นจะเป็นบัวพันธุ์พื้นเมืองของไทยเสียทั้งหมดหรือไม่อาจมีการนำพันธุ์เข้ามาปลูกโดยผู้ไปเที่ยวเสาะแสวงหาพระธาตุจนถึงเมืองอินเดียและลังกาหรือการนำมาของพระสงฆ์ชาวสิงหล เช่นเดียวกับการนำกิ่งพระศรีมหาโพธิหรือไม้กะทิงจากเมืองสิงหลมาประดิษฐานไว้ยังเมืองสุโขทัย แล้วแพร่ขยายพันธุ์จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายกลายเป็นไม้พื้นเมืองของไทยในทุกวันนี้

ในวรรณคดีไทยมีการพรรณนาความถึงบัวนานาพันธุ์ไว้ดังเช่น

ดอกบัวฝ่ายจับบัว งามรมัวเมาชราบ อาบละอองเกสร สลอนบุษบาบาน ตระการ
ดอกบัวแดง แฝงบัวขาวคลี่คล้อย สร้อยสัตตบรรณบังกช ระรวยรสกลิ่นจงกล นิไลตบลโกมุท
อุบลบุษบัวเผื่อนฉล็บ...

(ลิลิตพระลอ - สมัยอยุธยา)

สระศรีชื่อว่าโบกขรณีสีเหลี่ยม เปี่ยมไปด้วยน้ำใสสะอาด มีประทุมมัจฉาชาติควรจะชื่น
ชม อุดมด้วยรุกขชาติมีกุ่มเกษเป็นอาทิแออัด เรียงรายดังราชวัตรวงรอบ ในคันขอบ โบกขรณี
อุปปฏิตุนุทีย มิได้มีมลทินโทษ น้ำนั้นหวานอมไอสรสไอชา ฟุ้งไปด้วยกลิ่นกมลลา ประทุมเมศเป็น
หมู่ๆ วิเศษสัตตบงก์ ทั้งอุบลสัตตบรรณแลกลิ่นจงวิจิตรตา

(กาพย์มหาชาติ - สมัยอยุธยา ประชุมนักปราชญ์
ราชบัณฑิต แต่งในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
ประมาณปี พ.ศ. 2145 - พ.ศ. 2170)

บัวงามบัวเพื่อนพร้อม	สลัปลอดน
นิลุลบานขจร	กลิ่นเกลี้ยง
แพงพวยทวยอ่อน	โอบยอด ยังแยะ
เลงลบานล้วนเลี้ยง	ลูกเรือรวงงาม

(โคลงนิราศนครสวรรค์ – สมัยอยุธยา พระศรีมหาโพธิ์
แต่งเมื่อครั้งตามเสด็จสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ไปรับช้างเผือกที่เมืองนครสวรรค์ ในปี พ.ศ.2201)

อุบลสดตบงกชขึ้น	แลลาน ใจเอ๋ย
ตูมส่งพันใบบาน	เบิกสร้อย
สัตตบุษย์สัตตบรรณพาน	หายาก
บัวเพื่อนเกลื่อนน้บร้อย	เรี่ยน้ำรำไร

(โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส – สมัยรัตนโกสินทร์)

ริมลำคลองท้องทุ่งดูวังเวียง	ด้วยน้ำเจิ่งจอกผักขึ้นหนักหนา
ดอกบัวเพื่อนเกลื่อนกลาดคาชดา	สิ้นตะวาสายตึงต้นลินจง

(นิราศพระประธม – สมัยรัตนโกสินทร์)

ที่บางแห่งโกมุทบุษบัน	เป็นพืชพรรณติดต่อกอไสว
บ้างชูดอกออกฝักแล้วชักใบ	แลไปล้วนกุมุทจนสุดตา
เหล่าบัวสายรายกอกันห่างห่าง	พอสางสางก็ตระการบานนุปลา
ทั้งกระจับดับเต่าสิ้นตะวา	ในคงคาหลายอย่างต่างพรรณ

(บทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน – สมัยรัตนโกสินทร์)

การจำแนกสายพันธุ์บัวที่มีอยู่ในประเทศไทย

ประเทศไทย มีพันธุ์บัวชนิดต่าง ๆ เป็นที่รู้จักของคนไทย มาแต่โบราณ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ

บัวสายหรืออุบลชาติ มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Nymphaea หรือ Water Lily ดอกและใบลอยแต่ะผิวน้ำ ใบกลม แผ่นใบด้านบนเป็นมัน ริมใบเป็นขอบไม่มีหยัก ก้านใบ ก้านดอกอ่อนเรียบ กลีบดอกชั้นนอกเรียวก มักมีสีเขียว เจริญเติบโตได้ดีในทุกสภาพอากาศ ชอบน้ำนิ่งที่มีการไหลเวียนถ่ายเทได้ ต้องการระดับน้ำตื้นลึกประมาณ 15 – 150 เซนติเมตร บัวประเภทนี้แม้จะมีในทวีปเอเชียมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่ก็เชื่อ กันว่าเป็นพันธุ์ไม้ดั้งเดิมของทวีปแอฟริมาก่อนแล้ว ได้รับความนิยมในทวีปเอเชียต่อ ๆ มา บัวสายมีอยู่มากในไทย จะพบเห็นเสมอในท้องถิ่นเวลาหน้าน้ำ ออกดอกเล็ก ๆ บานสลับมืออยู่หลายชนิดด้วยกัน ได้แก่

บัวสายบานกลางวันชนิดดอกเล็ก (Nymphaea stellata Willdenow) ได้แก่

บัวเผื่อน ดอกมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเพียง 5-7 เซนติเมตร ชูดอกเหนือผิวน้ำเล็กน้อย บานในตอนเช้าหุบเย็นลักษณะดอกชั้นนอกมีสีกลีบ สีเขียว มีกระสีม่วง กลีบในซ้อนกันสอง ชั้น กลีบดอกยาวมีสีขาว ปลายกลีบสีม่วงครามอ่อน ๆ เกสรตัวผู้ สีเหลืองปลายแหลม กลิ่นหอมอ่อน ๆ ใบสีเขียวมันเป็นเงา ขอบใบหยักเป็นคลื่นโค้งไม่จักแหลมหลังใบสีแดง

บัวสายบานกลางวันชนิดดอกใหญ่ (Nymphaea capensis Thunberg) ได้แก่

บัวผัน คล้ายบัวเผื่อนแต่มีขนาดใหญ่กว่า เมื่อแรกบาน ตอนเช้าเป็นสีครามอ่อน แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นสีม่วงเมื่อดมะปราง ตั้งแต่สีอ่อนไปจนถึงสีเข้ม

บัวขาว ทางภาคเหนือเรียกว่า *บัวดำ* หรือ *บัวสังกอน* มีชื่อในวรรณคดีว่า *นิลอุบล* *นิลิตุบล* ดอกมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 15 เซนติเมตร มีสีม่วงคราม กลีบชั้นนอกเป็นสีม่วงเข้ม เกสรสีเหลืองส่วนปลายเป็นสีม่วงคราม ไม่ใคร่มีกลิ่นหอม บานตลอดวัน

บัวสายบานกลางคืน (*Nymphaea lotus* Linn) ดอกจะเริ่มบานในเวลาเย็นและหุบในเวลาเช้าหรือเที่ยงวันของวันรุ่งขึ้น ได้แก่

บัวสัตตบรณ *รัตตอุบล* หรือ *บัวแดง* มีสีแดงอมชมพูเกสรสีน้ำตาลแดง กลิ่นหอมอ่อน ๆ ขนาดดอกโตประมาณ 16 – 22 เซนติเมตร ดอกบานสูงกว่าระดับผิวน้ำ มีขนที่ก้านชูดอก ใบสีเขียวเป็นมัน ขอบเป็นจัก ท้องใบสีแดงเลือดหมู เห็นเส้นใบชัดเจน ก้านสีเขียวอมน้ำตาล

บัวเสวตอุบล *โกมุท* หรือ *บัวขาว* ดอกมีขนาดปานกลางกลีบดอกชั้นในมีขนาดเล็กกว่าชั้นนอก เรียงซ้อนกันรอบฐานรองดอกประมาณ 19 – 21 กลีบ เกสรสีเหลือง กลิ่นหอมอ่อน ๆ กลีบเลี้ยงสีเขียว ก้านชูดอกตั้งตรงเหนือผิวน้ำเล็กน้อย ใบสีเขียวเป็นมันขอบจักแหลมกว้างลึก ก้านใบสีเขียวปนเหลืองมีขนสั้นนุ่ม

บัวกินสาย ทั้งต้นและดอกมีขนาดใหญ่กว่าบัวเพื่อนบัวผัน ดอกสีขาว กลีบดอกด้านนอก เป็นสีชมพูอ่อน กลีบใหญ่ปลายมน เรียงซ้อนไม่หนาแน่นนัก ขนาดดอกบานเต็มที่ประมาณ 15 – 20 เซนติเมตร ก้านดอกโตขนาดปลายนิ้วก้อย มีขนเล็กน้อย ใบสีเขียวขี้ม้า ขอบจักแหลม คล้ายฟันเลื่อย ท้องใบสีแดงหมูมีขนเล็กน้อย

บัวชม มีดอกสีขาวขนาดเล็ก สายเล็ก หัวมีรสขม จึงเรียกว่า บัวชม

บัวสายบานตลอดเวลา (*Nymphaea lotus*) ได้แก่

บัวจงกลนี ดอกสีชมพูอ่อน ขนาด 12 - 13 เซนติเมตร ลักษณะคล้ายดอกกุหลาบ เนื่องจากกลีบดอกดูขยุกขยิกเรียวเล็ก ซ้อนกันแน่นจนไม่มีเกสรตัวผู้และเม ล็ดไม่สมบูรณ์ เกสรสีชมพูเข้มกลิ่นหอม ดอกบานลอยบนผิวน้ำ ใบสีเหลืองอ่อน และสีเขียวขี้ม้า ขอบใบจักกว้าง ปลายแหลม ขอบสภาพน้ำลึก

นอกจากนี้ยังมีบัวสายอีกพันธุ์หนึ่งของชนิด *Nymphaea nouchale* Burm มีชื่อปรากฏในวรรณคดีไทยว่า *ลินจง* หรือ *เลนจง* ดอกสีชมพู เป็นบัวของไทยมาแต่ดั้งเดิมเช่นกัน

ชาวไทยรู้จักบัวสายโดยเฉพาะบัวเพื่อน บัวผัน บัวกินสายเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นพืชน้ำที่พบเห็นอย่าง “เกลื่อนนบร้อย เรือน้ำรำไร” ซึ่งมีก้านชูดอกหรือที่เรียกว่า สายบัวใช้เป็นอาหาร ทั้งต้ม ผัด แกง แม้แต่ใช้แทนผักสด เครื่องจิ้ม เครื่องหลนต่าง ๆ บัวสายบางชนิด ไม่ใคร่พบเห็นทั่วไปในแหล่งน้ำธรรมชาติได้แก่ จงกลนี สัตตบุษย์ สัตตบรณ ดังมีกล่าวไว้ในคำประพันธ์ว่า “สัตตบุษย์ สัตตบรณพาน หายาก” น่าจะเป็นพันธุ์ไม้ที่มาจากต่างถิ่น มิได้มีกำเนิดอยู่ใน

ไทยตามธรรมชาติ แต่ดอกมีความสวยงาม จึงนิยมนำมาปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับ สายของบัวเหล่านี้มีความกระด้าง จึงไม่นิยมนำมารับประทาน

บัวหลวงหรือปทุมชาติ มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า Nelumbo หรือ Lotus มีแหล่งกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีก้านใบและดอกเป็นตุ่มขรุขระระคายมือ แข็งและมีความยาวจนสามารถชูดอกและใบสูงพ้นระดับน้ำ ภายในก้านมีน้ำยางสีขาว เมื่อถูกอากาศจะเป็นเส้นใยฐานดอกรูปกรวย กลีบซ้อนกัน 2-3 ชั้น กลีบดอกร่วงเร็ว เกสรสีเหลืองปลายเป็นตุ่มขาวล้อมรอบฝักกลมบรรจุเมล็ดสีเขียวอมเหลืองหลายเมล็ดค้อยู่ภายใน บัวหลวงทุกพันธุ์บานในตอนกลางวัน หุบในเวลากลางคืน เจริญเติบโตได้ดีในน้ำนิ่งที่มีการไหลเวียนถ่ายเทได้ มีระดับความลึกไม่เกิน 2-5 เมตร

บัวหลวงซึ่งพบว่ามีสายพันธุ์อยู่ในประเทศไทยมาแต่โบราณ ได้แก่

บัวหลวงสีชมพูหรือสีแดง ดอกลา (Sacred lotus) หรือ *ปทุม ปัทมา โภกนท* มีดอกขนาดใหญ่ ดอกตูมเป็นรูปทรงกรวยปลายเรียวแหลม โคนกลีบสีเหลือง เรียงซ้อนกันประมาณ 3 ชั้น มีกลีบเลี้ยง 2 ชั้น กลีบดอกมองเห็นเส้นเด่นชัด

บัวหลวงสีชมพู ดอกซ้อน (*Roseum plenum*) หรือ *สัตตบงกช* ดอกมีขนาดใหญ่ ดอกตูม ทรงกลมป้อม เวลาบานจะเห็นกลีบเล็ก ๆ รูปรี สีขาวปนชมพูซ้อนแน่นอยู่รอบฝัก 2-3 ชั้น กลีบดอกเป็นสีชมพู กลีบเลี้ยงซึ่งหุ้มด้านนอกสุดเป็นสีเขียวอมชมพู เส้นกลีบดอกมองเห็นไม่เด่นชัดนัก ฝักจะมีเมล็ดสี

บัวหลวงสีขาว ดอกลา (Hindu lotus) หรือ *บุญทวี* ลักษณะคล้ายบัวหลวงสีชมพูหรือปทุมทุกประการ ผิดกันแต่มีกลีบดอกสีขาวเด่นชัด กลีบชั้นนอกและชั้นในมีขนาดเล็กกว่าชั้นกลาง กลีบเลี้ยงซึ่งหุ้มด้านนอกสุดเป็นสีเหลืองอมเขียว ดอกเมื่อตูมเป็นสีเขียวอ่อน

บัวหลวงสีขาว ดอกซ้อน (*Magnolia lotus*) หรือ *สัตตบุษย์* ดอกสีขาวขนาดใหญ่ กลิ่นหอมมาก ดอกตูมทรงกลมป้อม เมื่อบานจะเห็นกลีบเล็กสีขาวซ้อนอยู่ภายใน กลีบดอกสีขาวหมดจด กลีบเลี้ยงชั้นนอกสุดสีเขียวอมขาว เส้นกลีบดอกมองเห็นไม่เด่นชัด

บัวหลวงเป็นพันธุ์ไม้ที่มีดอกสวยงาม กลิ่นหอมเย็นชื่นใจ แสบทุกส่วนของบัวหลวงไม่ว่า ราก ใบ ดอก หรือเมล็ด มีคุณประโยชน์ มาก คนไทยมีค่านิยมต่อบัวหลวงว่าเป็นดอกไม้อันสูงส่ง และมีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บัวหลวงที่มีถิ่นกำเนิดตามธรรมชาติในดินแดนไทยน่าจะเป็นบัวหลวงสีชมพูหรือสีแดงซึ่งเรียกว่า ปทุม หรือ ปัทมะ ส่วนพันธุ์ดอกสีขาวที่เรียกว่า บุณฑริก สัตตบงกช และ สัตตบุษย์ เป็นพันธุ์ที่หายากกว่า เข้าใจว่าเป็นพันธุ์ที่นำมาจากถิ่นอื่น

บัวประดับในประเทศไทย

1. ปทุมชาติ
2. อุบลชาติ
3. บัวกระดังหรือบัววิคตอเรีย

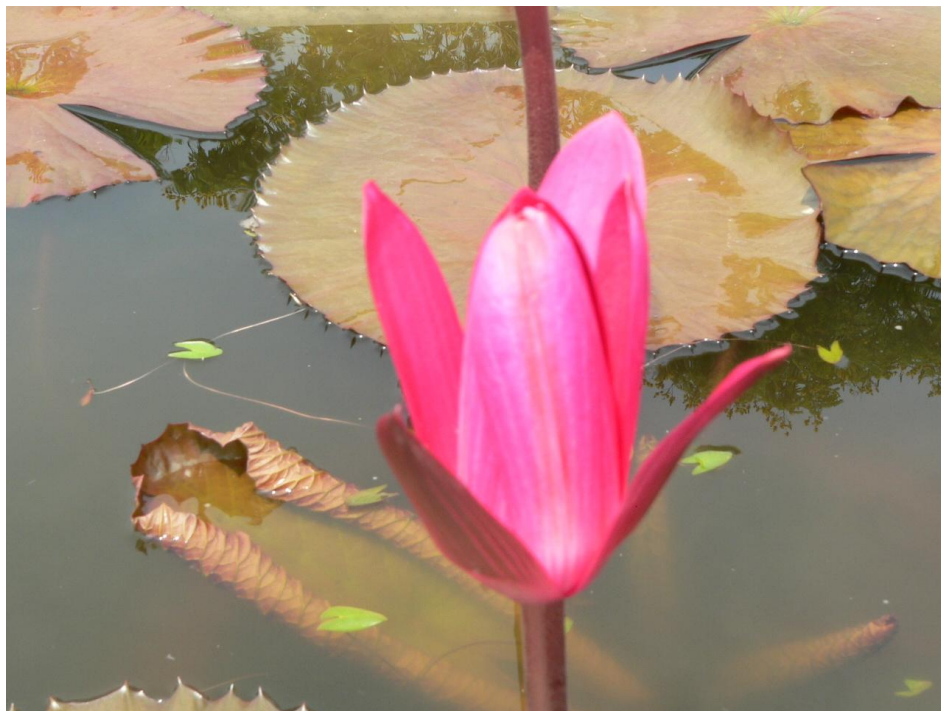
1. ปทุมชาติ หรือ บัวหลวง

1. ปุณทริก หรือ บัวขาว

1. สัตตบงกช

2. บัวสาย

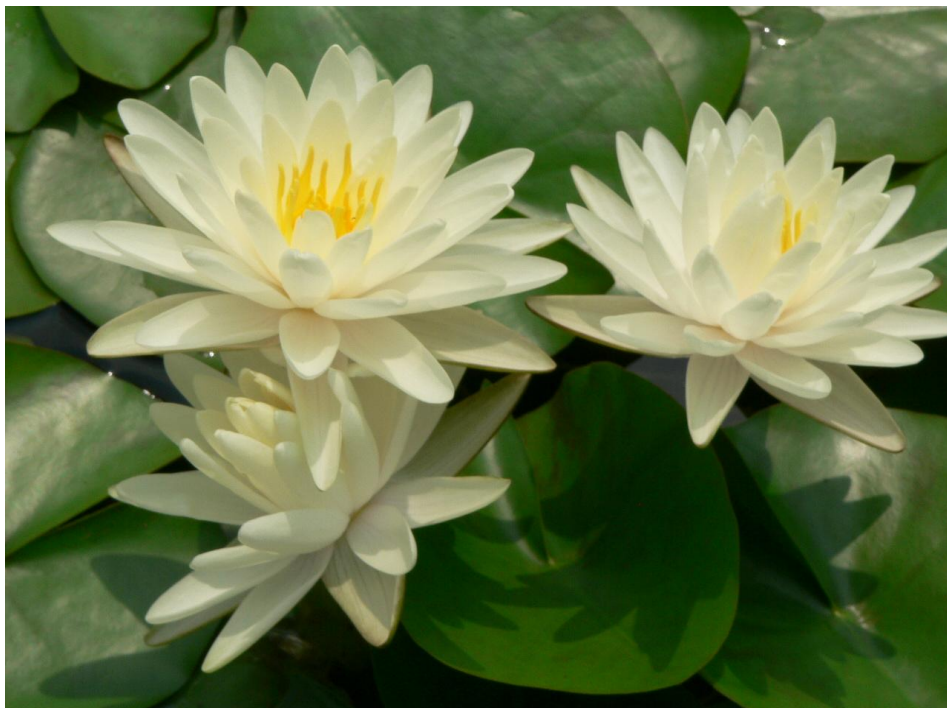
2. บุปผชาติ

2. อุลลชาติ

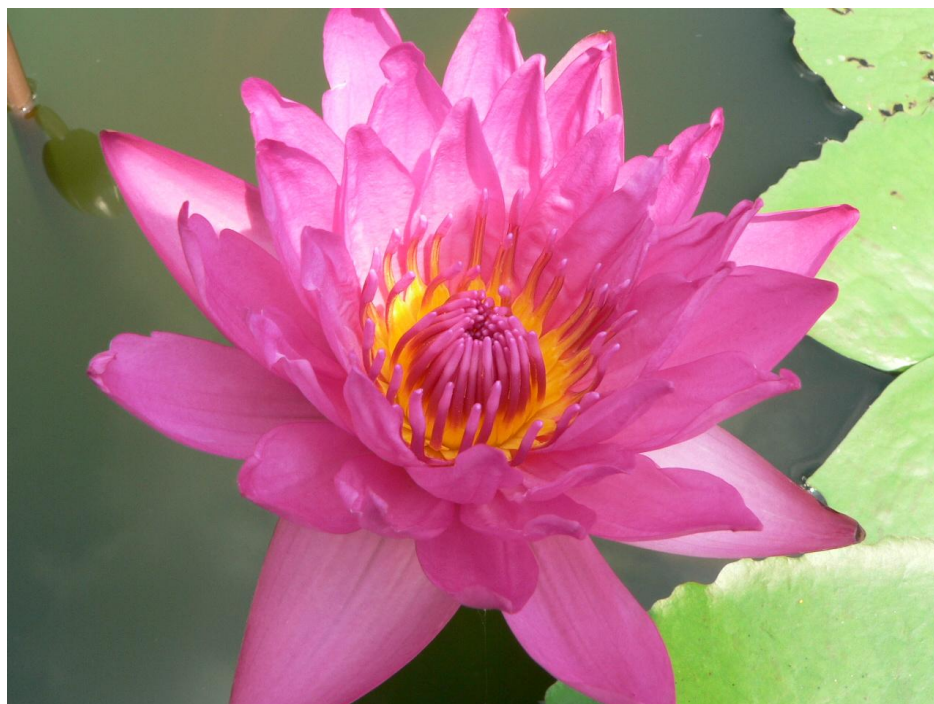
2. อุลลชาติ

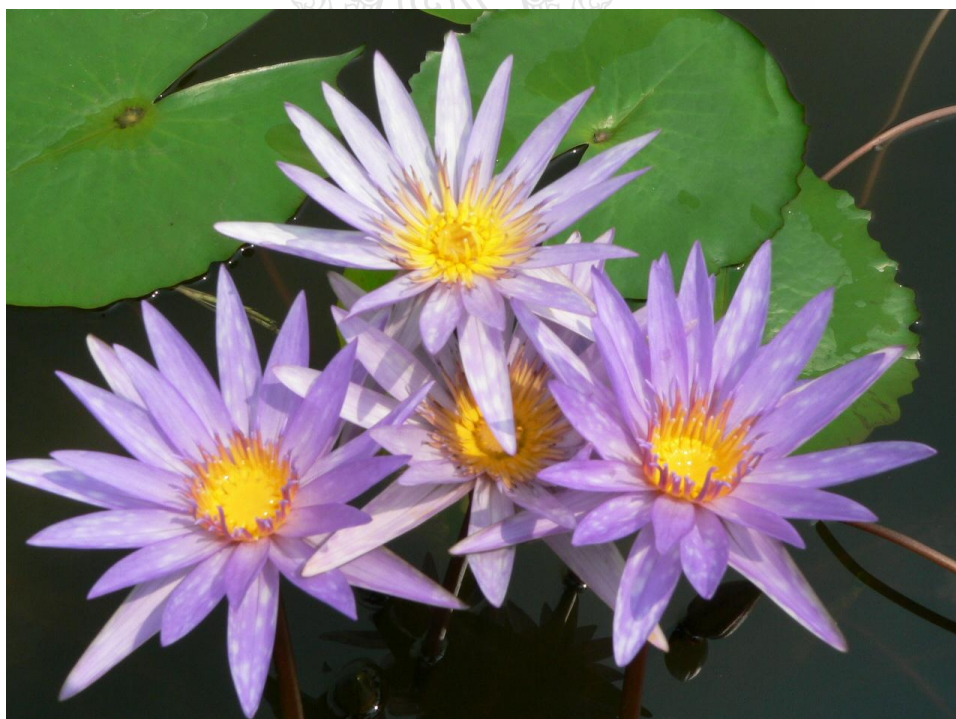
2. อูปลชาดี

2. อูปลชาดี

2. อบุลชาติ

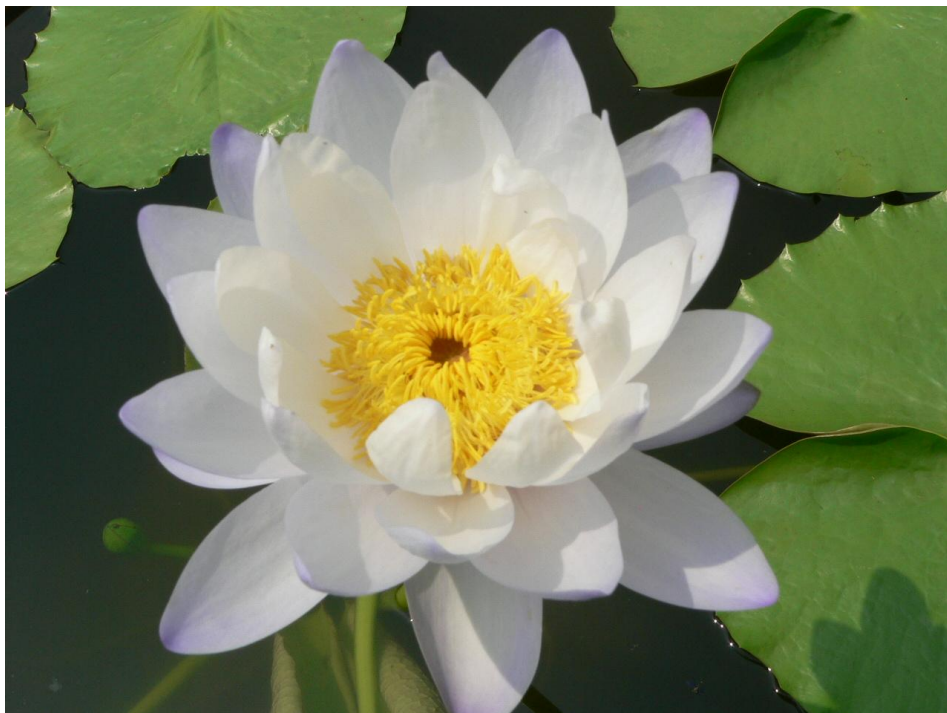
2. อบุลชาติ

2. อบุลชาติ

2. อบุลชาติ

2. อุบลชาติ

2. อุบลชาติ

2. อูบลชาติ

2. อูบลชาติ

2. อบุลชาติ

2. อบุลชาติ

2. อูปลชาติ

2. อูปลชาติ

2. อบุลชาติ

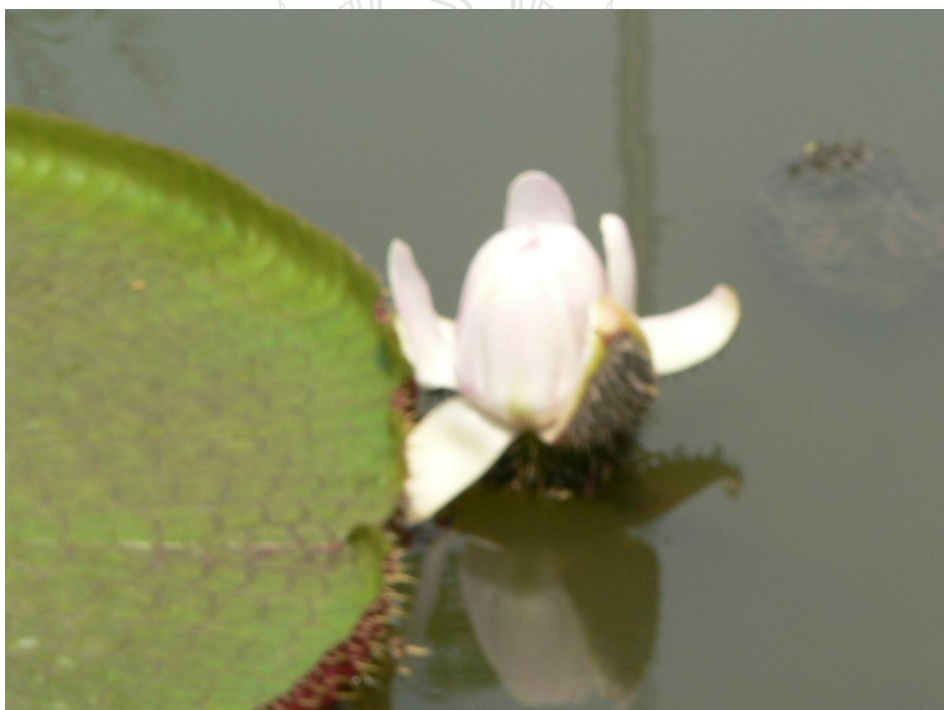

2. อบุลชาติ

2. อุบลชาติ

3. บัววัดตอเรือ